

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

В статті спростовуються пропагандистські трактовки подій Другої світової війни, висвітлюються здобутки українського національного руху, підкреслюється вагомий внесок українського народу у перемогу над нацизмом.

Ключові слова: Друга світова війна, національний рух, втрати, примирення.

Abstract

The article refutes the propaganda interpretation of the events of the Second world war, highlights the achievements of Ukrainian national movement, which emphasizes the significant contribution of the Ukrainian people to the victory over Nazism.

Keywords: Second world war, national movement, loss, reconciliation.

Друга світова війна стала подією, що визначила майбутнє Європи та світу на багато десятиліть. Своє бачення цієї війни сформулювали практично всі її учасники. Сьогодні надзвичайно важливо мати власний погляд на місце і роль українців у цій війні. Відсутність власної концепції неодмінно спричинить нав'язування чужих. Підтвердженням цієї тези є пропагандистська трактовка німецько-радянської війни як «Великої вітчизняної», героїзація ролі комуністичної партії та її вождя Й. Сталіна, замовчування інформації про реальні втрати воюючих сторін.

Радянська історична наука довгі роки нав'язувала чорно-білий підхід до оцінки подій Другої світової війни. Цей підхід містив поділ на «наших» і «німців». До «німців» зараховувались усі, хто воював проти «наших» на боці Третього рейху. Те, що в цю концепцію не вписувались союзницькі дії СРСР і Німеччини на початковому етапі війни, зокрема щодо поділу Польщі, радянських пропагандистів не бентежило, оскільки зміст таємних протоколів–додатків до пакту Молотова – Ріббентропа тримався у великій таємниці.

Дихотомічний підхід зовсім не придатний для оцінки ролі в подіях Другої світової війни тих народів, які не мали своїх держав. Для українців ця війна, як і Перша світова, мала братовбивчий характер. Через відсутність власної держави українці опинилися в військових формуваннях практично усіх армій, що воювали на українських землях: польській, радянській, німецькій. Усі учасники протистояння прагнули залучити українців на свій бік і використати цей потужний людський ресурс на свою користь.

Друга світова війна в українському контексті – поняття багатогранне і складне. Історик В. В'ятрович в рамках цієї війни на території України виділяє кілька воєн:

– німецько-польська війна 1939–1945 рр. – спочатку відкрита фронтова, а після падіння Польщі – підпільна;

– німецько-радянська 1941–1945 рр., теж відкрита, підпільна, потім знову відкрита фронтова.

– польсько-українська війна (1942–1947) – підпільна і значною мірою селянська, хронологічні рамки якої виходять поза 1945 рік.

– радянсько-українська (1939–1954) – підпільна; її початком стали антирадянські виступи часів першої радянської окупації, а завершенням – розгром підпілля та захоплення його останнього керівника [1].

Бездержавність позбавляла українців можливості бути повноправним гравцем на історичній арені. Єдиним українським суб'єктом у роки Другої світової війни був український визвольний рух.

У результаті жорстокої політики окупантів, як німецьких, так і радянських, цей рух переріс у загальнонаціональний, в якому взяли участь сотні тисяч українців. Він вийшов за межі Західної України, де зародився ще до війни у формі підпільного націоналістичного руху.

Український національно-визвольний рух складався з політичної організації та військових формувань. Керівництво належало Організації українських націоналістів. Військовою частиною руху стала Українська повстанська армія. З огляду на чітку структуру, наявність офіцерських шкіл, існування військових звань та нагород можемо розглядати УПА як справжню армію українського народу, яка боролася за українську державність.

Протягом 1943–1945 рр. окремі регіони повністю контролювалися українським визвольним рухом. Тут створювали українську адміністрацію, проводили розподіл сільськогосподарських земель, відкривали школи, заклади культури. Можна констатувати, що визвольний рух перебирав на себе функції держави як внутрішньополітичні, так і зовнішньополітичні. Дипломатична діяльність лідерів руху була доволі широкою. Велися переговори із представниками угорського, румунського та німецького військового командування, польського підпілля. У 1943 р. налагодити співпрацю з УПА для боротьби із німцями намагалися навіть радянські партизани. Це було свідченням того, що український визвольний рух фактично став суб'єктом міжнародних відносин. Уперше за багато років після втрати української державності наш народ змусив інших рахуватися зі своїми інтересами.

Правдива історія про Другу світову війну наштовхується на потужний опір прихильників «славного» минулого Радянського Союзу. В свідомості доволі значної частини суспільства ще досі існує створена комуністичною пропагандою російськоцентрична модель історії цієї війни. Її творцем був Й. Сталін, який на прийомі на честь командувачів військами Червоної армії 24 червня 1945 р. підкреслив винятковий внесок у перемогу росіян. Диктатор назвав росіян «наиболее выдающейся нацией из всех наций, входящих в состав Советского Союза» і підняв келих «за здоровье русского народа!» [2, с. 47-48]. Жоден інший народ не дочекався вдячного слова від вождя.

Не так давно президент Російської Федерації В. Путін висловив подібну думку, заявивши, що Росія і без України та інших республік здобула б перемогу. В цих словах відчувається образа на республіки, що вийшли зі складу СРСР, а відкрита агресія Росії проти України свідчить про прагнення імперії знову перетворити Україну на свою колонію.

Розглянемо внесок українців у спільну перемогу над ворогом. Загальна кількість українців у складі Червоної армії під час німецько-радянської війни, за приблизними даними, становила близько 7 млн осіб [3, с. 24]. На 1940 р. кожен п'ятий червоноармієць був українцем. На середину 1944 р. українцем був вже кожен третій боєць. У Червоній армії під час війни налічувалося понад 300 генералів українського походження. Всього українці й жителі України отримали 2,5 млн орденів і медалей (із загальної кількості 7 млн.). Серед Героїв Радянського Союзу українці становили 18,2%. Тричі Героєм Радянського Союзу став льотчик Іван Кожедуб – уродженець Сумської області. Зі 115 двічі Героїв Радянського Союзу, удостоєних цього звання під час війни, – 32 українці та уродженці України.

Українці воювали в різних арміях світу. За твердженням історика Ю. Шаповала, від 35 до 50 тис. українських добровольців з числа канадських емігрантів, а серед них майже півтисячі офіцерів, у 1941–1942 рр. виявили готовність вступити до Канадських збройних сил. Майже 40 тис. американців українського походження брали участь в боях на європейському континенті, в Тихоокеанському регіоні, Малій Азії, Північній Африці. 5 тис. українців з Франції у складі Іноземного легіону брали участь у всіх великих боях 1940 р., а Василь Порик очолював у Франції партизанський загін. Кожен восьмий вояк 2-го корпусу генерала Владислава Андерса був українцем [4].

Український народ зазнав величезних демографічних втрат і руйнувань. На фронтах війни, за різними даними, полягло від 2,5 до 3,5 млн вояків-українців. Втрати цивільного населення сягнули 4,5 млн. осіб [3, с. 24]. Загалом у війні загинув кожен п'ятий українець. По відношенню до загальних втрат СРСР це становить понад 40%. Було також зруйновано майже 700 міст, що складало 40% усіх міст Радянського Союзу, знищених війною, і 28 тисяч сіл. Матеріальні збитки становили понад 40% від загальної кількості збитків СРСР. Отже, Україна була територією, що найбільше постраждала від війни. Забути про багатомільйонні втрати українців і стверджувати, що і без українців СРСР здобув би перемогу, щонайменше аморально.

Нещодавно в Україні запроваджено нову традицію вшанування жертв та учасників Другої світової війни. Її головний зміст — відмова від святкування з огляду на жахливі наслідки на користь

вшанування, чесний діалог навколо складних сторінок минулого та рівне вшанування пам'яті кожного, хто боровся з нацизмом.

Згідно з указом Президента України від 24 березня 2015 р. «з метою гідного вшанування подвигу Українського народу, його визначного внеску у перемогу Антигітлерівської коаліції у Другій світовій війні, висловлення поваги усім борцям проти нацизму, увічнення пам'яті про загиблих воїнів, жертв війни, воєнних злочинів, депортацій та злочинів проти людяності, скоєних у роки війни, посилення турботи про ветеранів війни, учасників українського визвольного руху цього періоду, жертв нацистських переслідувань, утвердження спадкоємності традицій воїнів - переможців нацизму та нинішніх захисників Вітчизни, консолідації суспільства навколо ідеї захисту України» був запроваджений День пам'яті і примирення, який відзначатиметься щороку 8 травня. Символом цього вшанування стала квітка червоного маку – квітка скорботи за всіма жертвами війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. В'ятрович В. Українська Друга світова (в кольорі) / Володимир В'ятрович // Дзеркало тижня. – 2009. - №32. – 28 серпня.
2. Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны: Документы и материалы. – М.: ОГИЗ, 1947. – Т. 3. – 790 с.
3. Трофімович В. В. Найбільша народна трагедія і найвеличніший подвиг в ім'я майбутнього. / В. В. Трофімович, П. П. Ткачук // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.asv.gov.ua/content/nauka/editions/23/2015-23/3.pdf>.
4. Шаповал. Ю. Друга світова війна: український контекст / Юрій Шаповал // Дзеркало тижня. – 2015. – №15. - 24 квітня.

Алла Борисівна Пономаренко — кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail : ponomarenko-kovaliova@yandex.ua.

Ponomarenko Alla B. — PhD in History, Assistant Professor of the Sociopolitical Sciences Chair, Vinnytsya National Technical University, Vinnytsia.